

OLASZ LAJOS*

ZÁSZLÓDIPLOMÁCIA – 1941
AZ 1849-BEN OROSZ KÉZRE KERÜLT HONVÉDZÁSZLÓK VISSZAADÁSA

FLAG DIPLOMACY — 1941.
RETURNING HUNGARIAN MILITARY FLAGS CAPTURED
BY THE RUSSIANS IN 1849

ABSTRACT

During the Russian intervention in 1849, 64 Hungarian military flags were captured by the Russians. Returning the flags was considered several times in the 1920'ies and 1930'ies for exchanging the imprisoned Mátyás Rákosi. However, the Hungarian Government did not want to make any concession to the communist movement and the Soviet Union behind it. As a result of the improvement of the Hungarian-Soviet relationship in 1940, confidential discussions had started about the exchange. Rákosi was released and he left for the Soviet Union. The Soviet Government solemnly returned 56 Hungarian military flags on 24th March 1941. Moscow decided to do this not only in return for Rákosi's release, but also for foreign policy reasons. Hungary was the only country in the region, which preserved its independence from Germany, where no German troops were staying.

A magyar sajtó 1941. március 20-án azt az örömteli bejelentést tette, hogy az 1849–1849-es szabadságharc idején, az orosz csapatok kezére került honvédzászlókat, a szovjet kormány, a jószomszédi viszony jeleként visszaadja Magyarországnak. Az 1849-es orosz intervenció során 64 magyar lobogó került orosz kézre, melyeket I. Miklós cár parancsára a hazatérő csapatok a diadal jeleként körbehordoztak Szentpétervár utcáin. Később a zászlók többsége a moszkvai fegyvertárba került, majd 1930-ban áthelyezték azokat az Forradalmi Múzeumba, hogy ott hirdessék az egykori orosz birodalom katonai dicsőségét, melyben a szovjet hatalom is szívesen osztozott.¹

A zászlók hazatérésének története hosszú előzményre nézett vissza, és szorosan összekapcsolódott az illegális kommunista mozgalom vezetőjének, Rákosi Mátyásnak a sorsával. 1926 és 1941 között több alkalommal is felmerült a két ország közötti bizalmas diplomáciai érintkezés során, hogy a bebörtönzött Rákosi szabadon engedése és Szovjetunióba való távozás fejében, Moszkva visszaadná a birtokában lévő hadi lobogókat. A két ügy közé mégsem lehet egyenlőségjelet tenni. Egyrészt, mert Rákosi kicserélésével kapcsolatban számos más elképzelés (fogolycseré, gazdasági ellentételezés) is felmerült. Másrészt, mert a zászlók hazahozatalát különböző magyar tényezők, mindenekelőtt a Hadimúzeuma a kommunista vezető személyétől függetlenül is éveken át szorgalmazták.

Rákosi, 1925-ben tért vissza a Szovjetunióból, a Kommunista Internacionálé megbízásából, hogy irányítsa az illegális kommunista párt újjászervezését. Megérkezését követően azonban rövid időn belül lebukott, 1925. szeptember 22-én a rendőrség több társával együtt letartóztatta. Lázadással, felfogatással, az állami és társadalmi rend erőszakos megdöntésére való szervezkedéssel vádolták. Az ügye először statáriális bíróság elé került, így a halálbüntetést sem lehetett kizárni. A statáriális eljárás megszüntetése érdekében baloldali és liberális körökben széleskörű fellépésre került sor, az MSZDP részéről október 21-én

* Dr. Olasz Lajos főiskolai adjunktus, Szegedi Tudományegyetem JGYPK.

interpelláció hangzott el a parlamentben is. November 16-án az igazságügyi szervek úgy döntöttek, hogy az ügyet rendes bíróság elé utalják.²

A tárgyalás 1926. július 12. és augusztus 4. között zajlott, ahol Rákosi súlyos, de az előzetes várakozásoknál enyhébb, 8 év 6 hónap fegyházbüntetést kapott. A Budapesti Királyi Büntető Törvényszék ítéletét 1927. január 15-én a Budapesti Királyi Ítéletábla is helybenhagyta, ami ezzel jogerőre emelkedett. A viszonylag enyhébb ítéletet az tette lehetővé, hogy Rákosit csak a kommunista mozgalom szervezésével vádolták, a Tanácsköztársaság alatti tevékenysége nem képezte a vád tárgyát. Bethlen István miniszterelnök a lassan konszolidálódó belpolitikai viszonyok és a fokozatosan bővülő külpolitikai mozgáster szempontjából nem tartotta volna szerencsésnek a halálbüntetés kiszabását.³

A per időszakában szovjet kormány burkolt diplomáciai csatornákon nagy kampányt indított Rákosi és társai életének megmentésére. Ezért burkolt diplomáciai csatornákon át folytatta a kampányt. Ajánlatot tett a magyar kormánynak a korábban lezárult hadifogolycsere folytatására, a még a Szovjetunióban lévő magyarok hazaszállítására, a kommunista vezetőkért cserébe. Igyekezett megnyerni tekintélyes nyugati politikusokat, hogy járjanak közben a magyar illetékeseknél. Mozgósította a Nemzetközi Vörös Segélyt, hogy szervezzen tiltakozó akciókat Rákosiék felmentése érdekében. A szovjet akciók önmagukban aligha befolyásolták a per kimenetelét, de nem volt teljesen hatástalan, hogy a külügyminisztérium olyan jelzéseket kapott francia, vagy brit politikai körökből, amelyek önmérsékletre kérték a magyar kormányt a Rákosi ügyben.⁴

Ilyen körülmények között merült fel először a honvédzászlók ügye, hogy kölcsönös gesztusok keretében, szovjet részről visszaszolgáltassanak magyar nemzeti relikviákat, köztük az 1849-ben zsákmányolt zászlókat, cserébe a magyar kormány kiengedné a Szovjetunióba az elfogott kommunista vezetőket. A honvéd lobogók Rákosiért való kicserélését először a szovjetunióbeli magyar kommunista emigráció körében vetették fel. Kun Béla 1926. január 8-án levélben tájékoztatta Landler Jenőt és Alpári Gyulát, hogy cikket készül közölni egy bécsi lapban, hogy az 1849-ben az orosz csapatok kezébe került honvédzászlókat, Rákosi szabadon bocsátása fejében Magyarország visszakaphatná.⁵

Magyarországon, Rákosi Mátyás egyik védője, Lengyel Zoltán ügyvéd, korábbi országgyűlési képviselő 1927-ben nyilvános fórumokon és politikai kapcsolatai révén szorgalmazni kezdte, hogy tegyen a kormány hivatalos lépéseket a honvédzászlók és más, Szovjetunióban lévő nemzeti ereklyék visszaszerzésére, a korábbi fogolycserékhez hasonló módon, lehetővé téve Rákosi és társai Szovjetunióba történő távozását. Lengyel, 1927. június 9-én levelet írt a miniszterelnöknek, melyben tájékoztatta arról a bizalmas értesülésről, hogy szovjet részről nem látnák akadályát az 1849-ben zsákmányolt honvédzászlók visszaadásának, Rákosi és 3–4 társa elengedése fejében. A levélben 200 lobogót említett, mely meglehetősen eltúlzott becslés volt. Lengyel maga is elismerte, hogy a feszült nemzetközi helyzetben aligha időszerű az azonnali csere lebonyolítása, de szerinte a Szovjetunióval való együttműködés és az ilyen bizalomerősítő gesztusok elől hosszabb távon nem szabadna elzárkózni, hiszen egy esetleges Románia elleni magyar fellépés során fontos lehet Moszkva magatartása. Bethlen június 21-én válaszolt. Levelében jelezte, hogy a legutóbbi minisztertanács napirendjére tűzte ezt a kérdést, de a kormánytagok álláspontja szerint Rákosi és a honvédzászlók kicserélésére jelenleg nem alkalmas a helyzet.⁶

Időközben Rákosi büntetése letelt, és ügyvédei, a szovjet hatóságokkal együttműködve lépéseket tettek a Szovjetunióba való távozása érdekében. Rákosi annyira bízott szabadon bocsátásában, hogy még a büntetése lejárta előtt szovjet állampolgárságért folyamodott, amit 1934. április 25-én meg is kapott. A magyar hatóságok azonban nem engedték szabadon Rákosit, hanem 1934. április 27-én ismét vádat emeltek ellene, ezúttal a Tanácsköztársaság időszakában folytatott tevékenysége miatt.

Magyarország és a Szovjetunió 1934. február 6-án hivatalos diplomáciai kapcsolatot létesített. Április folyamán a budapesti szovjet és a moszkvai magyar követség megkezdte a működését. Ez az esemény a korábnál kedvezőbb helyzetet teremtett a honvédszászlók ügyének újabb felvetésére. A zászlók hollétével és számával kapcsolatban egyébként csak igen hiányos információk álltak rendelkezésre, mint ahogy más magyar relikviák sorsát sem lehetett pontosan tudni. A diplomáciai viszony létrejöttét követően, 1934 májusában magyar kereskedelmi delegáció utazott a Szovjetunióba, akik május 27-én ellátogattak a moszkvai Forradalmi Múzeumba is, ahol a kiállítás keretében két magyar honvédszászlót láttak. Hazatérve, Bornemissza Félix, a Külkereskedelmi Hivatal hajózásiügyi referense úti jelentésében külön kitért a magyar hadi lobogókra.⁷

Nagy Lajos és Illyés Gyula 1934 júniusában érkezett a Szovjetunióba, meghívott vendégként a szovjet írószövetség első kongresszusra. Nagy Lajos kint tartózkodása során eljutott Leningrádba, az ottani hadimúzeumba, és az orosz hadsereg által különböző háborúkban zsákmányolt hadijelvény között, több mint húsz magyar zászlót fedezett fel. Néhány lobogót tüzetesebben is megnézhetett, ezeken a „Királyért, hazáért, szabadságért!”, a „Mindent a hazáért és a királyért!”, az „1848 – 22. T.c.” feliratokat, hímezéseket látta, de talált köztük szlovák nyelvű honvédszászlót is. Hazatérése után cikksorozatban számolt be a Szovjetunióban tapasztaltakról, közte a honvédszászlókról is.⁸

Lengyel Zoltán, 1934 májusában levélben keresett meg több szovjet múzeumot, hogy a honvédszászlók hollétéről érdeklődjön.⁹ Június elején személyes találkozót kért Lázár Andor igazságügy-minisztertől, és felhívta a figyelmét, hogy a diplomáciai kapcsolatok felvételét beárnyékolhatja az újabb Rákosi-per. Magyarországnak is előnyös volna, ha a kommunista vezetőt, természetesen megfelelő ellentételezés fejében, kiengedné a Szovjetunióba. Erre többféle megoldást is felvetett. Bizonyos politikai vagy gazdasági megállapodások mellett, Lengyel szerint nem lenne akadálya a szovjet kézben lévő honvédszászlók kicserélésének sem. Lázár, arra hivatkozva, hogy az ügy nem csupán az igazságszolgáltatást érinti, hanem politikai jellegű, csak annyit ígért, hogy továbbítani fogja a felvetést a kormánynak. Előzetesen konzultált az ügyről Bethlennel is. Végül, az adott helyzetre való tekintettel, és Lengyel közléseinek bizonytalansága miatt a kormány nem foglalkozott érdemben az üggyel.¹⁰

A kormánykörökben való próbálkozás kudarcra után Lengyel cikket közölt *Pesti Napló* 1934. július 22-i számában a honvédszászlókkal kapcsolatban. A szerző a közvélemény figyelmét próbálta felhívni, hogy a felfokozott nemzeti érzésre apellálva továbbra is napirenden tarthassa az ügyet. A lapban képek is szerepeltek a különböző leningrádi és moszkvai múzeumokban kiállított honvédszászlókról. Lengyel a Forradalmi Múzeum gyűjteménye kapcsán 60 lobogóról beszélt, melyek részben Görgey seregétől, részben Bem erdélyi csapataitól kerültek orosz kézre. Még ezek leltári számait is közölte (4308–4368). Cikkében emlékeztetett rá, hogy a kérdést már 1927-ben felvetette, de akkor a kormány még nem tartotta időszerűnek. A diplomáciai kapcsolatok felvétele azonban megfelelő lehetőséget teremtett a kérdés hivatalos felvetésére. Közvetve reagált azokra a személyét érintő kritikákra, hogy csak egy bebörtönzött kommunista érdekében forszírozza a zászlóügyet. Kifejtette, hogy mindenkinek tisztelet jár, aki segít a nemzeti ereklyék visszaszerzésében.¹¹

A *Magyarország* című lap ugyanakkor megszellőztette, hogy Lengyel kapcsolatban állt David Levinson amerikai ügyvéddel, aki közismerten jó szovjet kapcsolatokkal rendelkezett, és moszkvai útja után érkezett Magyarországra, hogy Rákosi érdekében fellépjen. A lap szerint Levinson, Lengyel közvetítésével jelezte informális módon a magyar kormánynak, hogy a szovjet fél hajlandó lenne Rákosiért cserébe kiadni húsz letartóztatott magyar személyt, és visszajuttatni az 1849-ben megszerzett honvédszászlókat.¹²

A sajtópolémia a kérdést egy időre a közvélemény érdeklődésének előterébe állította.

Az újsághírek nyomán Turányi György, a Hadimúzeum igazgatóhelyettese 1934. augusztus 6-án levélben fordult Gömbös Gyula miniszterelnökhöz (egyben honvédelmi miniszterhez). Emlékeztetett rá, hogy Aggházy Kamill ezredes, a múzeum igazgatója már február folyamán, közvetlen a diplomáciai kapcsolatok felvétele után kérte, hogy a külügy tegyen lépéseket a Szovjetunióban található magyar katonai emlékek összeírására, és vizsgálja meg hazahozataluk lehetőségeit. Kérését akkor azzal hárította el a kormányfő, hogy a moszkvai magyar követség felállítására még hosszú időt, akár egy évet is igénybe vehet. Időközben azonban megnyílt a szovjet követség Budapesten és a magyar külképviselet Moszkvában, a korábbi technikai akadályok tehát elhárultak.¹³

Rákosi ügyvédei, Lengyel Zoltán és Vámbéry Rusztem 1934 szeptemberében olyan információkat juttattak el Rákosi Szovjetunióban élő családjához, hogy a magyar kormány akár még a per befejezése előtt hajlandó lenne, kellő garanciák esetén, kicserélni a foglyot a magyar hadi lobogókra. Ez azonban téves információnak bizonyult. Az Igazságügy-minisztérium és a Koronaügyészség elzárkózott minden politikai alku elől Rákosi perét illetően. A kormányfő is világossá tette, hogy nem kíván beavatkozni a bírósági eljárás menetébe. Elutasította mindenféle titkos megállapodás lehetőségét, mert a Rákosi pernek fontos belpolitikai jelentőséget tulajdonított. A Külügyminisztérium azonban valamivel rugalmasabbnak mutatkozott. A bizalmas információcsere során nem zárta ki annak lehetőségét, hogy az ítélethozatal után, bizonyos idő elteltével szóba kerülhet Rákosi Szovjetunióba történő távozása. A külügy álláspontját képviselő Jungerth-Arnóthy Mihály, moszkvai magyar követ, személyes véleménye szerint, előbb a szovjet félnek kellene valamilyen baráti gesztust tennie, például visszaadni a honvédzászlókat, ezt követően, némi idő elteltével, diszkrét keretek között megoldható lenne a Rákosi ügye is.¹⁴

Az újabb perben szintén nem lehetett kizárni a halálbüntetés kiszabását. A szovjet vezetés, a Komintern és a Vörös Segély ismét megmozdult, de hangot kapott Rákosi pere a francia és brit parlamentben is, mert egyes álláspontok szerint az ellene folyó eljárás nemzetközi egyezménybe (a trianoni békeszerződés 76. cikkelyébe) ütközött. Külföldi politikusok jártak közben Lázár Andor igazságügy-miniszternél Rákosi életének megmentése érdekében. Lázár a külső beavatkozásokat határozottan elutasította, de a kormánnyal egyetértésben maga sem tartotta volna indokoltnak és célszerűnek, ha az ügyészség ragaszkodik a halálbüntetéshez. Az 1935. január 21. és február 8. között lezajló bírósági tárgyalás során Rákosi életfogytiglani fogházbüntetést kapott, 15 év utáni szabadlábra helyezés lehetőségével. Az ítéletet a Budapesti Királyi Ítéletábla július 1-jén hozott döntésével jóváhagyta.¹⁵

Jungerth-Arnóthy moszkvai magyar követ, Bándy Miklós, a *Pester Lloyd* moszkvai tudósítójának társaságában 1935. május 17-én ellátogatott a Forradalmi Múzeumba, ahol hivatalos minőségében, a Honvédelmi Minisztérium kérésének eleget téve részletesen kívánt informálódni a magyar hadiereklyékről. A múzeum kiállításán szereplő két zászló mellé a követ kedvéért a raktárból előhoztak további lobogókat is. A múzeum összesen 42 magyar hadijelvényrel rendelkezett. A raktári jegyzéket a követ rendelkezésére bocsátották, aki azt másolta és hazaküldte. Jungerth-Arnóthy megállapította, hogy a már több mint 80 éves, sok esetben a harcokban megrongálódott zászlókat gondosan karbantartották, restaurálták. A követ további magyar vonatkozású történeti emlékekről is tájékoztatta Budapestet. Mint megtudta, az orosz csapatok 1849-es magyarországi hadjáratára vonatkozó iratokat, valamint II. Rákóczi Ferencnek az orosz cárral folytatott levelezését a Külügyi Népbiztosság levéltárában helyezték el. A követ információi szerint a moszkvai gyűjtemény mellett Leningrádban, a Tüzérségi Múzeumban is őriztek magyar zászlókat.¹⁶

Vámbéry Rusztem, Rákosi egyik védője 1935 folyamán több tárgyalást is folytatott a szovjet követség munkatársaival, illetve igyekezett tájékozódni az illetékes magyar tisztvi-

selőknél és politikusoknál, hogy lenne-e kölcsönös hajlandóság a kommunista vezető és a honvédszászlók kicserélésére. A szovjet fél hivatalos magyar ajánlatra várt, a magyar kormány azonban belpolitikai okokból ilyen lépésre nem volt hajlandó. Csáky István külügyminiszter elvileg nem tartotta kizártnak, hogy ha a magyar kormány biztosítékot kap arra, hogy a Szovjetunióba való kiengedése után Rákosi nem próbál többé visszatérni, és nem vesz részt közvetlenül a magyar állam ellen irányuló kommunista szervezkedésben és agitációban, akkor lehetőség nyílna a cserére. Az 1935-ben folyó bizalmas megbeszélések során, Rákosi szabadon engedéséért többféle ellentételezés lehetősége is szóba került. Felmerült a Szovjetunióban elhunyt Gyóni Géza maradványainak hazaszállítása, II. Rákóczi Ferenc I. Péterrel folytatott levelezésének átadása, melyből néhány másolatot a szovjet fél a moszkvai magyar követ rendelkezésére bocsátott, az Ermitázsban őrzött Corvinák visszaszolgáltatása, esetleg más magyar relikviák (Szent Erzsébet ezüst urnája, Rákóczi György díszkardja) hazajuttatása is. A szovjet kormány elvileg nem zárkózott volna el az ilyen jellegű ellentételezéstől.¹⁷

Rákosi szabadon engedésének kérdését negatív módon befolyásolta, hogy a Komintern 1935. július 25. és augusztus 21. között megrendezett VII. kongresszusán beválasztották a szervezet Végrehajtó Bizottságába. Szovjet részről a döntés előtt tájékozódtak a budapesti követnél a jelölés várható magyarországi reakcióiról. A szovjet követ, Alekszandr Beksadzjan azonban azt jelentette, hogy ez a lépés nem lesz komoly hatással Rákosi ügyére. Miközben védői a magyar illetékeseket arról igyekeztek meggyőzni, hogy tízévnyi börtön és elszigeteltség után Rákosi kikerült a kommunista mozgalom fő áramlatából, és maga is elfáult, nem kell tehát további aktív politikusi tevékenységétől tartani, nem jelent komoly veszélyt Magyarországra nézve – a Komintern vezetésébe való beválasztása éppen ennek az ellenkezőjét bizonyította. Ezt követően a magyar hatóságok elzárkóztak a fogolycsere elől, de sajátos módon a szovjet szervek sem erőltették az ügyet.¹⁸

1935 novemberében Jungerth-Arnóthy a Külügyminisztériummal való egyeztetés után hivatalos átiratot intézett a szovjet Külügyi Népbiztossághoz, melyben kérte, hogy állítsák össze a Szovjetunióban lévő valamennyi magyar honvédszászló jegyzékét. Kérésére azonban semmilyen választ nem kapott. Ebben szerepet játszott, hogy Rákosi esetleges kicserélésének kérdése Magyarországon egy időre lekerült a napirendről. Kezdeményezően lépett fel Lengyel Zoltán is, aki Levinson amerikai ügyvéd segítségével felvette a kapcsolatot bizonyos szovjet illetékesekkel és a Vojennij Muzej igazgatójával. Először is pontos adatokat kívánt szerezni a Szovjetunióban lévő összes magyar honvédszászlóról, illetve azt igyekezett kideríteni, hogy milyen feltétellel lenne hajlandó Moszkva visszaadni a zászlókat. Gyakorlati eredményt azonban ő nem ért el.¹⁹

A magyar hivatalos szervek töredékes információkkal rendelkeztek arra vonatkozóan, hogy egyes vidéki városokban is vannak magyar honvédszászlók, melyeket az egykor ott állomásozó cári ezredek hozták magukkal a magyarországi hadjárat után.²⁰ A Hadimúzeum igazgatója 1936. május 9-én ismét kezdeményezte a honvédelmi miniszternél, hogy a magyar diplomácia tegyen hivatalos lépéseket a honvédszászlók ügyében. Az ügyben azonban ekkor semmilyen újabb lépésre nem került sor. A külügy az adott nemzetközi helyzetre és a két ország meglehetősen hűvös viszonyára tekintettel nem tartotta időszerűnek az ilyen jellegű kérdések napirendre tűzését. Mivel a honvédszászlók ügyében éveken át nem történt előrelépés, Aggházy Kamill 1938. március 10-én a 90 éves évfordulás események kapcsán újra a Honvédelmi Minisztériumhoz fordult, és szorgalmazta, hogy a Külügyminisztérium intézzen hivatalos megkeresést a szovjet kormányhoz, és kérjen felvilágosítást a magyar hadieréklyék sorsáról. A Külügyminisztérium kérdésére Jungerth-Arnóthy 1938. október 12-én jelentette, hogy a honvédszászlókkal kapcsolatban az elmúlt években semmilyen újabb hivatalos jelzést, adatot, listát nem kapott szovjet részről. A kialakult feszült nemzet-

közi helyzetben nem is lát esélyt arra, hogy ez a kérdés érdemben felvethető lenne, és volna reális esély a lobogók közeli hazakerülésére.²¹

A magyar kormány 1938. december 19-én jelezte, hogy csatlakozni kíván az Antikomintern paktumhoz, melyet Németország, Olaszország és Japán hozott létre a Komintern tevékenységének ellensúlyozására, de egyben alig burkoltan a szovjet külpolitikai törekvésekkel szemben. Ezt követően Magyarország és a Szovjetunió addig is hűvös viszonya gyorsan megromlott. A magyar csatlakozására hivatalosan csak február 24-én került sor, a Szovjetunió azonban már február 2-án bejelentette, hogy beszünteti a budapesti követség működését, és hasonló válaszlépést vár a magyar féltől. Február 5-én a Külügyminisztérium hazarendelte a moszkvai követség munkatársait. Bár a diplomáciai kapcsolatot hivatalosan nem szakították meg, a magyar kormány azzal számolt, hogy diplomatái hosszabb ideig nem térnének vissza Moszkvába, ezért lépéseket tett a követség épületének bérbeadására.²²

A helyzet azonban Csehszlovákia 1939. március 14-i széthullását követően gyorsan megváltozott. Az új helyzetben Magyarország számára fokozott jelentőséget kapott a Szovjetunióval való diplomáciai kapcsolatok normalizálása. A Külügyminisztérium május 19-én közölte a Moszkvából alig két hónapja hazarendelt Jungerth-Arnóthy követtel, hogy a magyar kormány informális úton tájékoztatni kívánja a szovjet illetékeseket, miszerint ismét működtetni szeretné a moszkvai követséget. Hosszabb előkészítés után Jungerth-Arnóthy augusztus 17-én kezdett tárgyalásokat Párizsban, az ottani szovjet követtel, a diplomáciai viszony normalizálásának lehetőségeiről. A kapcsolatok helyreállítása vonatkozó szovjet döntést az 1939. augusztus 23-i német-szovjet meg nem támadási egyezmény megkötése is elősegítette. Molotov szeptember 8-án közölte a párizsi követtel, hogy Moszkva nem látja akadályát a diplomáciai képviselők megnyitásának. A Lengyelország elleni szeptember 17-én kezdődő szovjet katonai támadás nyomán a közös szovjet–magyar határ létrejötte tovább sürgette a diplomáciai kapcsolatok helyreállítását. Ilyen előzmények után 1939. szeptember 23-án új moszkvai magyar követ, Kristóffy József elfoglalta állomáshelyét.²³

1939 szeptemberében Lengyel Zoltán levélben fordult Teleki Pál miniszterelnökhöz, és a helyreálló magyar–szovjet kapcsolatokra, a közvetlen szomszédságra és a Romániával szembeni közös érdekekre hivatkozva felhívta a kormányfő figyelmét, hogy Rákosi kicserélése nagyban hozzájárulhatna a Moszkvával való együttműködés szélesítéséhez. Teleki a Szovjetunióval szembeni fenntartásait éreztetve közölte, hogy alaposan megvizsgálja a kérdést, ha majd aktuálisnak látja.²⁴

1940 folyamán a magyar–szovjet kapcsolatokban érzékelhető javulás állt be. A Szovjetunió számára a korábbiaknál nagyobb jelentőséget kapott a jószomszédi viszony ápolása. Ebben az időszakban váratlanul kimozdult Rákosi Mátyás ügye is a holtpontról. 1940 nyarán a család és a moszkvai magyar emigráció kezdeményezésére újabb kampány indult a kiszabadításáért. Május 17-én a külügyi népbiztosság munkatársai összefoglaló jelentést készítettek Rákosi ügyének alakulásáról. Ebben kiemelték, hogy 1940 őszén a magyar törvények szerint lehetőség van a szabadrálbra helyezésre. A szovjet kormány többféle módon is felléphet a pozitív döntés kieszközlése érdekében, a politikai kapcsolatok alakításával, magyar és lengyel foglyok cseréjének felajánlásával vagy a honvédzászlók átadásával.²⁵

Rákosi új ügyvédje, Strasszer Ernő felkérte Zsitvay Tibort a közbenjárásra, aki egykori igazságügy-miniszterként, később, a képviselőház igazságügyi bizottságának elnökeként és magánpraxisú ügyvédként értékes tapasztalatokkal és kapcsolatokkal rendelkezett. Strasszer szeptember elején levelet írt Radocsay László igazságügy-miniszternek, közölte vele hogy a Szovjetunió kész befogadni Rákosit, és hajlandó lenne visszaadni a birtokában lévő magyar történelmi ereklyéket, amennyiben a magyar kormány lehetővé tenné a kom-

munista vezető távozását. Szeptember 28-án Strasser arról tájékoztatta a szovjet követséget, hogy a Zsitvay által folytatott megbeszélések alapján a magyar kormány hajlandó lenne kiengedni Rákosit, cserébe a szabadságharc honvédszászlóinak visszaadásáért, ha a Szovjetunió a beutazó vízum megadásával biztosítja a kommunista vezető azonnali külföldre távozását.²⁶

Az életfogytiglanra elítéltek 15 év után jó magaviselet esetén kérhették a feltételes szabadlábra helyezésüket. Rákosi azonban börtönévei során számos fegyelmi büntetést kapott, így a szabályokat szigorúan értelmezve, nem lett volna esélye a szabadulásának. A háttértárgyalások ismeretében, ügyvédei biztatására mégis beadta feltételes szabadlábra helyezési kérelmét, melyben családlátogatás címén egy hónapos külföldi távozásra is engedélyt kért. A Csillag-börtön felügyelő bizottsága október 10-én kelt határozatában támogatta a szabadlábra helyezést. Rákosi büntetéséből a 15 év (miután a Magyar Királyi Kúria 1936. április 30-i döntése nyomán az első fegyházbüntetést is beszámították a második perben kiszabott büntetésbe) 1940. október 25-én járt le.²⁷

Nyikolaj Saronov szovjet követ október 28-án megbeszélést folytatott Csákyval. Jelezte, hogy szabadulása esetén Rákosi azonnal beutazó vízumot kap a Szovjetunióba, és szóbeli ígéretet tett a honvédszászlók visszaadására. Csáky közölte, hogy a magyar kormány már tett bizonyos előkészületeket erre vonatkozóan. Ez a rövid megbeszélés – a szovjet részről történt hivatalos megnyilatkozás – elegendő volt, hogy az igazságügyi-miniszter rendeletet adjon ki Rákosi feltételes szabadságra bocsátásáról. Rákosi számára Budapestet jelölték ki lakóhelyül, de engedélyezték az egy hónapos külföldre távozást is. Rákosi október 30-án szabadult. A szovjet követ Csáky közbenjárását kérte, hogy a Belügyminisztérium ne gördítsen akadályt a kiutazás elé. Rákosi így már másnap megkapta az útlevelét, amellyel november 2-án átlépte a szovjet határt.²⁸

1940-re a honvédszászlók kérdése bizonyos mértékig önálló témává vált. Korábban a szovjet körök nem tulajdonítottak túlzott jelentőséget ezeknek a hadijelvényeknek. Felfogásuk szerint a háborúban zsákmányolt relikviák jog szerint a Szovjetuniót illették, ráadásul ezek az oroszokat a diadalra, a magyarokat viszont a vereségre emlékeztették. A zászlók cserealapnak való felajánlása Rákosi szabadon bocsátásáért nem elsősorban a szovjet diplomácia ötlete volt, hanem ezt a Rákosi család, illetve a magyar kommunista emigráció szorgalmazta. Az 1938 és 1940 közötti események, a revízió hangulat, a nemzeti érzések és az 1848-as hagyományok felfokozott jelentkezését látva azonban a szovjet külügyi szervek is felmérték a honvédszászlók komolyabb szimbolikus jelentőségét.

A Külügyi Népbiztosság magyar referense, G. Sz. Barulin, egy 1940. december 31-én, A. J. Visinszkij külügyi népbiztos-helyettes számára készített feljegyzésében arra hívja fel a figyelmet, hogy a honvédszászlók ügye jó lehetőség arra, hogy Magyarországgal kapcsolatban a Szovjetunió aktívabban lépjen fel. A magyar lakosság körében nagy jelentőséggel rendelkező nemzeti ereklyék visszaadásával Moszkva komoly propagandasikert érhet el. Ezért a zászlók átadását feltétlenül ünnepélyes keretek között kell lebonyolítani. Barulin javaslata szerint a lobogók visszaadását a Kulturális Népbiztosság intézhetné a magyar kultuszminisztérium bevonásával. Magára az eseményre Budapesten, a szovjet követség által szervezett ünnepségen kerülhetne sor, amelyet megfelelő sajtópropaganda kísérne, és fényes fogadás zárhatna le. Hangsúlyozta azt is, hogy zászlóügyet, a korábbi bizalmas tárgyalásoktól függetlenül, nem célszerű összekötni a néhány hónapja szabadult Rákosi személyével, hanem a két állam közötti javuló kapcsolatok jeleként kell beállítani.²⁹

Rákosi szabadulása mellett volt más fontos tényező is, amely a Szovjetuniót arra ösztönözte, hogy baráti gesztusként visszaadja a magyar hadi lobogókat. 1941 első napjaiban nagyarányú német csapatszállítások kezdődtek Magyarországon keresztül Románia irányába. A jelek arra utaltak, hogy a németek a szófiai kormány beleegyezésének elnyerése

után csapatokat akarnak küldeni Bulgáriába, amivel igen előnyös pozíciókhoz juthat a Dél-Balkánon megelőzve más nagyhatalmakat. Mindez a szovjet vezetés számára komoly hátrányt jelentett. Ráadásul Moszkva abban sem lehetett biztos, hogy a német erők nem rendezkednek-e be Magyarországon is. Budapest viszonylagos semlegessége tehát fontosabbá vált a szovjetek számára. Így amikor 1941. január elején Kristóffy magyar követ ismét felvetette a külügyi népbiztosságon a honvédzászlók visszaadásának kérdését, hivatkozva arra, hogy a magyar kormány már két hónappal korábban lehetővé tette Rákosi számára, hogy a Szovjetunióba távozzon – kérésre szovjet részről végre pozitív válasz érkezett.³⁰

A kormány félhivatalos lapjának számító *Reggeli Magyarország* január 11-én közölte, hogy a Szovjetunió hajlandó visszaadni az 1849-ben az orosz csapatok kezére került honvédzászlókat. Az esetleges bonyodalmak elkerülése érdekében hír forrásaként moszkvai német sajtóforrásokat neveztek meg. A lap a szovjet szándékot baráti gesztusnak értékelte, és a két ország között kialakulóban lévő jó viszony eredményének tekintette. A szükséges politikai egyensúly fenntartása érdekében azonban az újság azt is kiemelte, hogy a német és olasz sajtó is hasonló szellemben foglalkozik az ügyel, tehát Berlinnek és Rómának nincs kifogása a fejlemények ellen. A polgári liberális *Esti Kurír* is nagy terjedelemben foglalkozott a zászlók kérdésével. Kiemelte, hogy bár hivatalos lépésről még nincs információ, a Nemzeti Múzeumot vagy a Hadimúzeumot, ahová a hazatérő nemzeti ereklyék kerülhetnek még senki sem értesítette, de a német és az olasz sajtó már kész tényként kezelte a szovjet lépést. A lap rövid visszatekintést is közölt a honvédzászlók történetéről.³¹

A *Népszava* a magyar–szovjet kapcsolatok kedvező alakulását szélesebb összefüggésben vizsgáló cikket közölt. Idézte az *Izvesztija* írását, mely szerint Moszkva valamennyi szomszédos állammal (köztük Németországgal is) baráti kapcsolatok kialakítására törekszik. A lap ezzel jelezte, hogy a zászlóügyben beálló kedvező fordulat sokkal többről szól, mint Magyarország néhány történelmi emlékének hazakerüléséről. A szovjet magatartást átfogó külpolitikai célok vezérlik, és ebből a szempontból, Magyarország szerepe Moszkva számára bizonyos mértékig felértékelődött. Bajcsy-Zsilinszky Endre a *Független Magyarország* hasábjain közölt cikkében szintén nagy reményeket fűzött a zászlók hazakerülését biztosító szovjet gesztushoz. Remélte, hogy ezzel tovább javulhat az ország kapcsolata a nagy keleti szomszédal, ami elősegítheti a háborúból való kivülmaradást.³²

Az újsághírek nyomán a Honvédelmi Minisztérium illetékesei megkeresték ebben az ügyben a budapesti szovjet követséget, ahol kijelentették, hogy Moszkva nem látja akadályát a honvédzászlók átadásának, de az eseményt alaposan elő kell készíteni, ami hosszabb időt vehet igénybe. A Szovjetunió számára kedvezőtlenül alakuló nemzetközi helyzet azonban lépéskényszerbe hozta Moszkvát. Bulgária 1941. március 1-jén aláírta csatlakozását a háromhatalmi egyezményhez. Másnap német csapatok vonultak be az országba. Ezzel Berlin jelentősen megerősítette balkáni pozícióit. A térségben már csak Magyarország volt az egyetlen állam, ahol nem állomásoztak német csapatok, ami felértékelte a Budapesttel való jó viszony fenntartását a Szovjetunió szemében.³³

A német térfoglalást követően a honvédzászlók visszaadására vonatkozó szovjet előkészületek felgyorsultak. Néhány nappal később a külügyi népbiztosság jelezte, hogy március 20-án kerülhet sor a lobogók átadására. Az időpont kitűzése nem volt véletlen, a szovjet fél a Tanácsköztársaság kikiáltásához közeli napot választott, de mégsem az évfordulót. A magyar külügyminiszter, Bárdossy László március 8-án levélben köszönetet mondott V. M. Molotovnak a Népbiztosok Tanácsa elnökének, egyben külügyi népbiztosnak. Hangsúlyozta, hogy a gesztus meggyőzően tanúsítja a szovjet kormány szándékát a jószomszédi viszony további elmélyítésére, amire a maga részéről Magyarország is törekszik. A levél, a kötelező udvariassági formulák mellett valóban baráti hangvétellű volt, jól fejezte ki, hogy mindkét ország érdeke a békés együttműködés.³⁴

A zászlók ünnepélyes átadására a Külügyi Népbiztosság korábbi javaslatával szemben, a Politikai Iroda döntése nyomán Moszkvában került sor, 1941. március 20-án, a Vörös Hadsereg központi székházában. A lobogók formálisan a Vörös Hadsereg birtokában voltak, így az adta át őket Magyarországnak, ahol szintén honvédségi tulajdonba kerültek. Ez a megoldás lehetővé tett bizonyos gesztusokat a két ország fegyveres erői között, és kellően nagy jelentőséget adott a lépésnek, de nem tette azt kiemelt kormányzati eseménnyé. Az állam és kormányfők vettek részt a zászlók átadása, illetve fogadása alkalmából rendezett ünnepségen. Ezt, különböző okokból mindkét fél igyekezett elkerülni, Budapest és Moszkva sem tartotta alkalmasnak a helyzetet magas szintű politikai találkozó lebonyolítására.³⁵

A zászlók átadásán a szovjet kormányt I. V. Tyulenyev hadseregtábornok, a Vörös Hadsereg vezérkarának főnöke és V. A. Revjekin vezérőrnagy Moszkva katonai parancsnoka képviselte. Jelen volt még N. M. Trubeckoj altábornagy a vezérkar tájékoztatási hivatalának főnöke, D. I. Guštesov vezérőrnagy a városparancsnok helyettese, A. V. Geraszimov ezredes, a Honvédelmi Népbiztosság nemzetközi kapcsolatok osztályának vezetője és helyettese, V. M. Dragun ezredes. A szovjet polgári hatóságokat A. A. Szobolev, a Külügyi Népbiztosság főtitkára, V. N. Barkov, a Külügyi Népbiztosság protokollfőnöke, valamint A. D. Pityerszkij, a Forradalmi Múzeum megbízott vezetője képviselte. Magyar részről a zászlókat Kristóffy József követ és Faragho Gábor tábornok, katonai attasé vette át. Az átadási-átvételi jegyzőkönyv orosz és magyar példányát Tyulenyev és Kristóffy írták alá.³⁶

Az esemény katonai pompáját a moszkvai helyőrség díszszázada és a tiszti iskola zászlószázada biztosította. A himnuszok elhangzása után Tyulenyev és Kristóffy rövid beszédet mondott. Tyulenyev a jószomszédi kapcsolatok elmélyítésének szándékáról beszélt, a magyar követ pedig köszönetet mondott a nemzeti ereklyék visszaszolgáltatásáért, ami várhatóan nagy visszhangot vált ki a magyar lakosság körében, és megalapozhatja a kapcsolatok további elmélyítését. A zászlókat szállító vonat március 20-án este indult el Magyarországra felé, egy szovjet tiszti küldöttség és a lobogókat őrző akadémikus díszszakasz kíséretében. A vonaton jelen volt Faragho Gábor, aki a magyar határig utazott a szerelvényel, illetve a budapesti szovjet katonai attasé, Nyikolaj Ljahtyerev ezredes, aki Moszkvától Budapestig kísérte a zászlókat.³⁷

Az első sajtóhírt, a honvéd lobogók átadásáról az *Esti Magyarország* közölte. A lap már március 20-án, az esemény lezajlásával egyidőben megírta, hogy a szovjet kormány lehetővé tette a zászlók hazahozatalát.³⁸ A *Pesti Újság* ugyanezen a napon egy másik meglepő hírral állt az olvasói elé. Közölte, hogy Hans Löwenberg ismert svájci utazó, útirajzíró a Szovjetunióba készül, hogy a helyszínen, Iluzinszk környékén járjon utána az újabban többször is felmerült Petőfi legendának, miszerint a költő hadifogolyként Oroszországba került. Túl a konkrét (azóta is fel-felbukkanó) történeten, az újság azt jelezte, hogy a politikai kapcsolatok javulása zászlók sorsa mellett idővel talán lehetővé teheti más eddig tisztázatlan kérdések megoldását is.³⁹

A zászlók hazatérése kapcsán külön hírtéket kapott, hogy hosszú előkészítés után közvetlen vasúti összeköttetés létesült a két főváros között. Az eltérő nyomtáv miatt ugyan technikai átállításra változatlanul szükség volt, a sínpálya azonban teljesen kiépült (a szélesebb szovjet nyomtáv problémáját az átkelő szakaszon egy harmadik vágány lefektetésével oldották meg), és a menetrendeket is szinkronizálták. Az első szerelvény március 20-án este indult Moszkvából, a Kijevi pályaudvarról, az ellenvonat pedig március 22-én 14.10-kor gördült ki a Keleti pályaudvarról.⁴⁰

A különvonat március 23-án reggel futott be Lavocsneba, a szovjet határállomásra. Erre az alkalomra 12 tagú magyar tiszti küldöttség érkezett oda, Schweitzer István altábornagy, az 1. hadsereg parancsnoka vezetésével, valamint egy díszőrségnek kirendelt 14 fős osztag.

A zászlók átadása a határon történt, rövid ünnepség keretében, a kivezényelt helyi szovjet díszalakulat részvételével. Itt vették át a honvédszászlókat a szovjet tisztiiskolásoktól a magyar katonák. Geraszimov ezredes rövid beszédében úgy fogalmazott, hogy a szovjet kormány a jó viszony jeleként visszaadja a magyar szabadságért folytatott, de kedvezőtlen kimenetelű harc során az orosz csapatok birtokába került lobogókat. A szovjet ezredes tehát az ezekben a napokban a szovjet lapokban olvasható tudósításokhoz hasonlóan elismerően szólt a magyar szabadságharcról, miközben láthatóan került a vereség, a megadás, a fegyverletétel, illetve a hadizsákmány kifejezések használatát. Válaszában Schweitzer hasonló körülményekkel fogalmazva megköszönte a szabadságharc szerencsétlen kimenetele során orosz kézre került zászlók visszaadását, amire a magyar nemzet mindig emlékezni fog.⁴¹

A zászlók útba indítását követően, március 21-én, a honvédelmi miniszter, Bartha Károly szkv. tábornagy köszönőlevelet intézett Sz. K. Tyimosenkohoz a Szovjetunió marsalljához, a honvédelmi népbiztoshoz. Ebben az egész honvédség háláját fejezte ki, a Vörös Hadsereg lovagias magatartásáért és Tyimosenko személyes közbenjárásáért, hogy a honvédszászlók visszakerülhettek Magyarországra. A levélre néhány nappal később Tyimosenko a kötelező udvariassági formáknak megfelelően válaszolt.⁴²

A vonat március 24-én 9 órakor futott be a Keleti pályaudvarra. Az érkező szerelvényt a honvédség részéről Major Jenő tábornok, az 1. gépkocsizó dandár parancsnoka fogadta. A zászlók átvételére kivezényelték a Bolyai Akadémia zászlószázadát, és a Ludovika Akadémia díszszázadát. Az eseményen jelen volt a kormány több tagja, köztük Bárdossy László külügy-, Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi és Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter. Megjelent a parlament két házának elnöke és helyettese, a felsőház részéről Széchenyi Bertalan és Radvánszky Albert, a képviselőház részéről pedig Tasnádi Nagy András és Szinyei Merse Jenő. Részt vettek az ünnepségen a Magyarországra akkreditált diplomáciai testületek képviselői, a szovjet, a német, az olasz követség munkatársai is.⁴³

A zászlók átvétele után az ünnepélyes menet a Baross téren, a Thököly úton, és az Aréna úton át a Hősök terére tartott. Itt 9.45-kor a honvédség, a rendőrség, valamint a tűzharcosok, a leventék és a cserkészek felsorakozott díszegységei előtt rövid ünnepség keretében köszöntötték a hazatért lobogókat. A menet innen a Várba, a Hadimúzeumhoz tartott. Elöl egy páncélgépkocsi század haladt, majd a lovasrendőrség díszszakasza és a budapesti helyőrség díszszázada következett. A zászlók mögött egy gyalogos század és egy lovasszázad zárta a sort. Az útvonal két oldalán rengeteg ember seregett össze, akik egy része követte a zászlók útját egész a Várig. A menet útvonala felett a légierő vadászpilótái tiszteltköröket írtak le az égen. Az Erzsébet híd és a Széchenyi híd között egy dunai őrnaszád a zászlók áthaladása idején, 10.45-kor 21 díszlövést adott le. A hivatalos ünnepségre a Várban, az Esztergomi rondellánál, a Görgey szobor előtt került sor, amely befejeztével a nemzeti ereklyéket átadták megőrzésre a Hadimúzeumnak. Az ünnepségen megjelent József királyi herceg, a felsőház véderőbizottságának elnöke, valamint József Ágost és Albrecht királyi herceg. A kormányzót Bartha Károly honvédelmi miniszter képviselte. A kormány képviselőjében ott volt Bárdossy László, Hóman Bálint, Keresztes-Fischer Ferenc és Wörnle János a külügyminiszter helyettese, valamint Éliássy Sándor budapesti és Jeszenszky Andor vidéki rendőrőrkapitány. Megjelent a parlament két házának elnöke és számos képviselő. A honvédség tábornoki karát Littay András gyalogsági tábornok, a HM légügyi főcsoportfőnöke, Jány Gusztáv altábornagy, a 2. hadsereg parancsnoka és Decleva Zoltán altábornagy a budapesti I. hadtest parancsnoka képviselte.⁴⁴

Az ünnepség során elhangzó beszédek, a zászlókról szólva is, általános politikai üzeneteket fogalmaztak meg. Schweitzer István altábornagy arról beszélt, hogy a magyar vitézség a túlerővel szemben is mindenkor megállja a helyét. Ha ideiglenesen el is tudják

nyomni, legyőzni nem lehet, idővel talpra áll ismét. A honvédszászlók egykori dicsőségét a 92 éves fogságuk sem tépázta meg. A lobogók most múzeumba kerülnek, de hamarosan eljöhethet az idő, amikor a honvédséget ismét az ország teljes feltámadása felé fogják vezetni. E szavak mögött egyértelműen az elrendezetlen erdélyi kérdésre, a még teljessé nem vált revíziós törekvésekre utalt a tábormok. Ezután, köszönetet mondott a szovjet félnek, hogy tisztességgel megőrizték nemzeti ereklyéinket, és a jó kapcsolatok jegyében most visszajuttatták. Beszédet mondott az ünnepségen Somogyváry Gyula író is, aki a magyar nép és a honvédség szoros összetartozását hangsúlyozta. Kiemelte, hogy a szabadságharc nem árulás vagy gyávaság miatt bukott el, hanem a húszszoros túlerő győzte le, így Világos nem gyalázat, hanem egy bátor nemzet átmeneti tragédiája. Felhívta a figyelmet, hogy egy becsülettel végigharcolt háborúban, még ha az, vereséggel végződik is, nem bukhat el a nemzet. Azok a népek maradnak talpon, melyeknek fiai készek akár az életüket is feláldozni egy boldogabb jövőért. Bár Somogyváry ezekkel a szavakkal az I. világháború több száz ezer magyar áldozatára emlékeztetett, néhány héttel, hónappal később, Magyarország hadba lépése után kijelentései már egészen más értelmet kaptak.⁴⁵

Az ünnepség végén a kormány nevében Littay András átadta az 56 honvédszászlót a Hadimúzeumnak, ahol azokat a gyűjteményben lévő 23 lobogó mellett helyezték el. A zászlók hazaérkezése után Bárdossy külügyminiszter újabb köszönőlevelet intézett Molotovhoz, amelyben hangsúlyozta, hogy a szovjet gesztust a magyar kormány a baráti szándék kifejezésének tekinti. Molotov, március 26-i válaszában szintén kiemelte, hogy a szovjet kormány a jószomszédi viszony elmélyítésére törekszik, és örömmel látja, hogy magyar részről a zászlók visszajuttatását szintén a kapcsolatok további fejlődése jeleként értékelik.⁴⁶

Az elhangzott ünnepi beszédekhez hasonlóan az egyes lapok is a saját felfogásuknak megfelelő kommentárokat fűzték a honvédszászlók hazatéréséhez. Az *Esti Magyarország* hasábjain Féja Géza arról írt, hogy míg az utóbbi években a március 15-i megemlékezés bizonyos mértékig formálissá vált, a honvédszászlók hazatérése a nemzeti érzéseket ténylegesen megmozgató eseménynek bizonyult. A Szovjetunió, egy elismert nagyhatalom, a lobogók hazaküldésével a magyarság hajdani hősi teljesítménye és a világsi nemzeti-emberi tragédiája előtt tisztelgett. Ezért ezek a zászlók a mai magyar társadalmat is feltétlenül hazafiságra, kimagasló helytállásra, és nemes célok szolgálatára kötelezik.⁴⁷

A *Népszava* a közel száz évvel korábbi események felidézése során arra emlékeztetett, hogy 1848 nemcsak szabadságharc volt, hanem forradalom is, átfogó társadalmi változás, a kialakuló városi néptömegek és a felszabaduló parasztság önmagára ébredése. Mindez közvetlenül is testet öltött az önként vállalt fegyveres küzdelemben, és az egyes települések lakói által felajánlott és elkészített honvédszászlókban. A hazatérő zászlók, a régi márciusi szellemet, a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméjét is szimbolizálják. A *Pesti Újság* cikkében Vajna Gábor a magyar feltámadás hírnökeinek nevezte a visszahozott lobogókat. Szavai szerint, 1848 dicsősége, a honvédszászlók által is hordozott üzenete az, hogy csak a jövőbe vetett fanatikus hit, a kitartás és a bátorság vezethet egy nemzetet diadalra.⁴⁸

A zászlóügynek, majd néhány héttel később a Budapesti Nemzetközi Áruminta Vásáron való szovjet megjelenésnek Moszkva a szokásosnál nagyobb jelentőséget tulajdonított. A protokolláris megnyilatkozások mellett a magyar követ jelentése szerint Tyulenyev tábornok vagy a Külügyi Népbiztosság munkatársai valamivel tovább mentek a formális jó szomszedság hangsúlyozásán, és a békés együttműködés fontosságáról és a kölcsönösen előnyös baráti viszonyról beszéltek. Fokozott érdeklődéssel kísérte az eseményeket a német diplomácia is, csak éppen más előjellel. Óvatos formában, de azt az álláspontot képviselték, hogy Magyarország nem bízhat a szovjet jó szándékban. Utaltak a balti államok

sorsára, aki felé, a lakosság megnyerése érdekében a szovjet bevonulás előtt szintén volt példa udvariassági gesztusokra. Kristóffy maga úgy vélte, hogy a szovjet lépés fő mozgatórugója, a Délkelet-Európában elvesztett politikai pozíciók új kapcsolatok kiépítésével való pótlásának szándéka.⁴⁹

A honvédzászlók visszaadása szorosan összekapcsolódott Rákosi Mátyás szabadlábra helyezésével és a Szovjetunióba távozásával. A lobogók hazaszállítását azonban nem lehet egyszerű válaszlépésnek tekinteni, amely minden garancia nélkül, csak egy bizalmas szóbeli megállapodáson nyugodott. Ha korábban Moszkva össze is kapcsolta a két ügyet, 1941 márciusában a zászlók átadását már önálló diplomáciai cél motiválta. A szovjet vezetés, mivel semmilyen formában nem kötelezte el magát, megtehetette volna, hogy tovább „jegeli” a zászlók ügyét, vagy egyszerűen nem foglalkozik többet a kérdéssel. Az, hogy március közepén viszonylag látványos külsőségek közepette mégis visszaadta a honvédzászlókat már nem a hónapokkal korábban lezárult Rákosi ügy, hanem sokkal inkább a közép-kelet-európai katonai, politikai erőviszonyok alakulásának logikájába illeszkedett. A Csehszlovákiában és Bulgáriában elvesztett pozíciók, illetve a feszült finn és román kapcsolatok ellensúlyozására egyértelműen felértékelődött a Törökországgal és Magyarországgal való kapcsolat. Ennek stabilizálását célozták a Szovjetunió számára túlzott elkötelezettséget vagy kockázatot nem jelentő, de propaganda szempontból látványos gesztusok megtétele – többek között, a szabadságharc lobogóinak visszaadása.

JEGYZETEK

1. Esti Kurír, 1941. január 11. 4.
2. Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója. 35. köt. Budapest, 1925, Franklin. 107–115.
3. Seres Attila (2005): Nemzeti ereklyéinket egy politikai fogolyért. Orosz levéltári iratok Rákosi Mátyás és az 1848–1849. évi szabadságharc honvédzászlóinak kicseréléséről (1940). Történelmi Szemle, 2005/1–2. (129–187) 147.
4. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL) K 64. Külügyminisztérium (továbbiakban: KÜM) 101. cs. 1925–37. 236., 1925–37. 465., 1925–37. 119.; Bonhardt Attila (1994): A magyar hadifoglyok hazaszállítása a z első világháború után. Hadtörténelmi Közlemények, 1994/4. (3–49) 26–27.
5. Borsányi György (1979): Kun Béla. Politikai életrajz. Budapest, Kossuth. 291.; Seres (2005): 141.
6. Belthlen István titkos iratai. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a magyarázatokat írta: Szinai Miklós–Szűcs László. Budapest, 1972, Kossuth. 285–286.
7. Kolontári Attila (2009): Magyar–szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok 1920–1941. Politikátörténeti füzetek 31. Budapest, Napvilág. 149–152.
8. Nagy Lajos (1989): Tízezer kilométer Szovjetország földjén. Budapest, Interart Szépirodalmi. 112–113.
9. Györkei Jenő (1999): A szabadságharc hadilobogóinak utóélete. História, 1999/3. (24–27) 24.
10. Seres (2005): 147.
11. Lengyel Zoltán (1934): A szabadságharc szent ereklyéi. Pesti Napló, 1934. július 22. 35.
12. Magyarország, 1934. augusztus 1. 8.
13. Hadtörténeti Levéltár (továbbiakban: HL) Honvédelmi Minisztérium (továbbiakban: HM) Eln. II. 6234/1934.
14. Seres (2005): 149–150.
15. Lázár Andor (1995): Visszaemlékezéseim. Budapest, Ráday Gyűjtemény. 220–221.
16. Jungerth-Arnóthy Mihály (1989): Moszkvai napló. Sajtó alá rendezte a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Sipos Péter–Szűcs László. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó. 138–139.
17. Kolontári (2009): 348–350.

18. Rákosi Mátyás (1997): *Visszaemlékezések 1940–1945*. 1. kötet. Sajtó alá rendezte, és a jegyzeteket készítette: Baráth Magdolna et al. Szerkesztette: Feitl István–Gellériné Lázár Márta–Sipos Levente. Budapest, Napvilág. 47.
19. Petrák Katalin (2000): *Magyarok a Szovjetunióban 1922–1845*. Politikatörténeti füzetek 16. Budapest, Napvilág. 368–369.
20. HL HM Eln. B. 2480/1941.
21. Györkei (1999): 24.
22. Péter János (1979): *A magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok történetéből 1939–1941*. Budapest, Kossuth. 20–24.
23. Jungerth-Arnóthy (1989): 272–273.; Péter (1979): 36–41.
24. Kolontári (2009): 355.
25. Seres (2005): 179–181.
26. Kolontári (2009): 358.; Seres (2005): 169., 183–184.
27. Kolontári (2009): 352.
28. Rákosi (1997): 9–10.; Kolontári (2009): 359.
29. Seres (2005): 185–186.
30. *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945*. V. kötet. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig 1940–1941. Összeállította: Juhász Gyula. Sajtó alá rendezte: Juhász Gyula–Fejes Judit. 807.; Rákosi (1997): 48.
31. *Reggeli Magyarország*, 1941. január 11. 6.; *Esti Kurír*, 1941. január 11. 4.
32. *Népszava*, 1941. január 12. 1–2.; Bajcsy-Zsilinszky Endre (1941): *Az orosz gesztus. Független Magyarország*, 1941. január 13. 3.
33. HL HM Eln. B 2480/1941.; MOL K 63. KÜM pol. 1941–21/28. 438., 1941–21/28. 1853.
34. Péter (1979): 107–108.
35. Kolontári (2009): 361.
36. *Népszava*, 1941. március 22. 6.; Petrák (2000): 369.
37. *A moszkvai magyar követség jelentései 1935–1941*. A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket és a névmutatót összeállította: Peter Pastor. Az előszót írta: Juhász Gyula. Budapest, 1992, *Századvég – Atlanti*. 276–278., 296–297.; Györkei (1999): 25.
38. *Esti Magyarország*, 1941. március 20. 2.
39. *Pesti Újság*, 1941. március 20. 4.
40. *Reggeli Magyarország*, 1941. március 22. 5.
41. Györkei (1999): 25–26.
42. Györkei (1999): 26.
43. *Esti Kurír*, 1941. március 24. 5.
44. *Esti Magyarország*, 1941. március 24. 4.; *Esti Kurír*, 1941. március 24. 5.; Kolontári (2009): 361.
45. *Esti Magyarország*, 1941. március 24. 3–4.
46. *A moszkvai magyar követség jelentései*, 1992. 296–297.; Péter (1979): 110–112.
47. Féja Géza (1941): *Két márciusi ünnep*. *Esti Magyarország*, 1941. március 22. 3.
48. *Népszava*, 1941. március 22. 1–2.; Vajna Gábor (1941): *Köszöntjük a dicső zászlókat*. *Pesti Újság*, 1941. március 25. 3–4.
49. *A moszkvai magyar követség jelentései*, 1992. 299–300.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A moszkvai magyar követség jelentései 1935–1941*. A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket és a névmutatót összeállította: Peter Pastor. Az előszót írta: Juhász Gyula. Budapest, 1992, *Századvég – Atlanti*. 276–278., 296–297.
- A moszkvai magyar követség jelentései*, 1992. 296–300.
- Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója. 35. köt. Budapest, 1925, Franklin. 107–115.
- Bajcsy-Zsilinszky Endre (1941): *Az orosz gesztus. Független Magyarország*, 1941. január 13. 3.

- Belthlen István titkos iratai. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a magyarázatokat írta: Szinai Miklós–Szűcs László. Budapest, 1972, Kossuth. 285–286.
- Bonhardt Attila (1994): A magyar hadifoglyok hazaszállítása a z első világháború után. Hadtörténelmi Közlemények, 1994/4. (3–49) 26–27.
- Borsányi György (1979): Kun Béla. Politikai életrajz. Budapest, Kossuth. 291.
- Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. V. kötet. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig 1940–1941. Összeállította: Juhász Gyula. Sajtó alá rendezte: Juhász Gyula–Fejes Judit. 807.; Rákosi (1997): 48.
- Esti Kurír, 1941. január 11. 4.
- Esti Kurír, 1941. március 24. 5.
- Esti Magyarország, 1941. március 20. 2.
- Esti Magyarország, 1941. március 24. 3–4.
- Féja Géza (1941): Két márciusi ünnep. Esti Magyarország, 1941. március 22. 3.
- Györkei Jenő (1999): A szabadságharc hadilobogóinak utóélete. História, 1999/3. (24–27) 24.
- Hadtörténeti Levéltár Honvédelmi Minisztérium Eln. II. 6234/1934.
- Jungerth-Arnóthy Mihály (1989): Moszkvai napló. Sajtó alá rendezte a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Sipos Péter–Szűcs László. Budapest, Zrínyi Katonai Kiadó. 138–139.
- Kolontári Attila (2009): Magyar–szovjet diplomáciai, politikai kapcsolatok 1920–1941. Politikatörténeti füzetek 31. Budapest, Napvilág. 149–152.
- Lázár Andor (1995): Visszaemlékezéseim. Budapest, Ráday Gyűjtemény. 220–221.
- Lengyel Zoltán (1934): A szabadságharc szent ereklyéi. Pesti Napló, 1934. július 22. 35.
- Magyar Országos Levéltár K 64. Külügyminisztérium 101. cs. 1925–37. 236., 1925–37. 465., 1925–37. 119.
- Magyarország, 1934. augusztus 1. 8.
- Nagy Lajos (1989): Tízezer kilométer Szovjetország földjén. Budapest, Interart Szépirodalmi. 112–113.
- Népszava, 1941. január 12. 1–2.
- Népszava, 1941. március 22. 1–2., 6.
- Pesti Újság, 1941. március 20. 4.
- Péter János (1979): A magyar–szovjet diplomáciai kapcsolatok történetéből 1939–1941. Budapest, Kossuth. 20–24.
- Petrák Katalin (2000): Magyarok a Szovjetunióban 1922–1845. Politikatörténeti füzetek 16. Budapest, Napvilág. 368–369.
- Rákosi Máttyás (1997): Visszaemlékezések 1940–1945. 1. kötet. Sajtó alá rendezte, és a jegyzeteket készítette: Baráth Magdolna et al. Szerkesztette: Feitl István–Gellériné Lázár Márta–Sipos Levente. Budapest, Napvilág. 47.
- Reggeli Magyarország, 1941. január 11. 6.
- Reggeli Magyarország, 1941. március 22. 5.
- Seres Attila (2005): Nemzeti ereklyéinket egy politikai fogolyért. Orosz levéltári iratok Rákosi Máttyás és az 1848–1849. évi szabadságharc honvédzászlóinak kicseréléséről (1940). Történelmi Szemle, 2005/1–2. (129–187) 147.
- Vajna Gábor (1941): Köszöntjük a dicső zászlókat. Pesti Újság, 1941. március 25. 3–4.